

Psychologický ústav Akademie věd České republiky, v. v. i.
Veveří 97, 602 00 Brno. Tel.: 532 290 270, fax: 549 244 667
www: <http://www.psu.cas.cz/> e-mail: info@psu.cas.cz

INTERNÍ NORMA Č.3

DOPORUČENÍ K POUŽÍVÁNÍ GENDEROVĚ CITLIVÉHO JAZYKA V PROFESNÍ KOMUNIKACI VĚDECKÝCH INSTITUCÍ

Sylvie Graf a Lenka Kollerová

Název:

Doporučení k používání genderově citlivého jazyka v profesní komunikaci vědeckých institucí

Autorky:

Sylvie Graf a Lenka Kollerová, Psychologický ústav Akademie věd ČR

Licence:

Tato práce je licencována pod licencí Creative Commons. Uveďte autora 4.0 International License (CC BY 4.0), která umožňuje neomezené použití, šíření a reprodukci v jakémkoli médiu za předpokladu, že jsou uvedeny původní autorky a zdroj.

Citujte takto:

Graf, S., & Kollerová, L. (2024). *Doporučení k používání genderově citlivého jazyka v profesní komunikaci vědeckých institucí*. Psychologický ústav AV ČR, v.v.i.

https://psu.cas.cz/export/sites/psu/Doporučení-k-pouzivani-genderove-citliveho-jazyka-v-dokumentech-PsU_FINAL.pdf

Zdůvodnění

- Používání jazyka může zdůrazňovat nebo zastírat určité skutečnosti. V androcentrickém kontextu naší společnosti (tj. kde je maskulinita chápána jako výchozí norma; Bem, 1993), přispívá používání jazyka ke **zkreslenému vnímání druhých a prostředí**, a to nejčastěji v neprospěch žen, respektive osob, které se neidentifikují jako muži.
- Účelem tohoto doporučení je návrh jazykových strategií, které podporují neutrálnější formu vyjadřování, která odráží rostoucí potřebu **rovného zacházení se všemi**.
- PSÚ AVČR cíleně podporuje inkluzivní organizační kulturu. K podpoře používání genderově citlivého jazyka se zavázal v GEP. Smyslem používání genderově citlivého jazyka v dokumentech ústavu je podpora rovnosti osob bez ohledu na jejich gender.
- K používání genderově citlivého jazyka ve vědecké praxi zavazuje 7. edice Publikčního manuálu Americké psychologické asociace (sekce 5.5, str. 138-141).

Obecné principy

- Genderově citlivý jazyk je vhodné používat ve **všech formách profesního vyjadřování** – při psaní emailů, při přípravě výzkumných materiálů, při komunikaci s účastnicemi a účastníky studií nebo kolegyněmi a kolegy.
- **Výjimku** použití níže uvedených doporučení jsou termíny či texty, kde je třeba dodržovat jazykový **soulad se závaznými normami**, které danou podobu genderově citlivého jazyka (zatím) nepoužívají (např. zákony, dokumenty AV ČR, GA ČR; viz bod 6)
- Za používání genderově citlivého jazyka jsou odpovědné **vyjadřující se osoby** (tj. autorky a autoři dokumentů).

Konkrétní postupy při používání genderově citlivého jazyka

1. Všude tam, kde to jazyk umožňuje, používat souhrnné genderově neutrální, tedy **zcela inkluzivní výrazy**, které zahrnují všechny osoby (nejen ženy a muže). Jde o termíny typu „studující,” „pracující”. Lze využít také podstatná jméno zahrnující celou skupinu typu “studentstvo,” “žactvo” apod.
Místo: „~~studenti~~” “~~studentky~~“ „~~kolegové~~”
použít: „studující,” „studentstvo,” „spolupracující.”
2. Pokud nelze použít souhrnný genderově neutrální, tedy zcela inkluzivní výraz (např. v současné češtině zatím nezvyklé „účastníci“), je vhodné vypsát ženskou a mužskou variantu tak, **aby psaný text byl srozumitelný i v mluvené podobě** („účastnice a účastníci“). V kontextu binárních genderových kategorií se vyhýbat používání symbolů (např. *, /), které komplikují čtení a porozumění.
Místo: „~~účastníci~~,” „~~studenti~~“
použít: „účastnice a účastníci“ nebo „studentky a studenti.“
3. Pokud nelze použít genderově neutrální výraz a je důležité zahrnout i osoby s **nebinární genderovou identitou**, lze v písemném projevu používat symboly, které umožňují vyhnout se tradičnímu rozdělení na mužské a ženské jazykové formy. Symboly, jako jsou například hvězdička (*), lomítko (/), podtržítka () či dvojtečka (:), umožňují vytvořit jazyk, který zahrnuje všechny osoby napříč genderovým spektrem. S ohledem na možné komplikace při čtení a porozumění ale doporučujeme tyto symboly používat jen tam, kde je třeba klást zvýšený důraz na rozmanitost genderových identit.
Místo: „~~kolegové~~”
použít: „kolegové*yně”

4. V kontextu binárních genderových kategorií je při opakování obou forem v textu vhodné **pořadí ženské a mužské varianty střídat**, např. výraz "výzkumnice a výzkumníci" je vhodné střídat s výrazem "výzkumníci a výzkumnice." I pořadí totiž komunikuje upřednostňování jednoho rodu před druhým. Pokud není možné pořadí určit a opakovat náhodně, preferujeme kvůli převládající androcentričnosti v používání jazyka (tj. např. "genericky" maskulinních forem) **nejprve zmiňovat ženskou variantu** označení.
Místo: „studenti a studentky“ nebo „muži a ženy“
použít: „studentky a studenti“ nebo „ženy a muži“
5. Při **použití zájmen** (ukazovacích, vztažných, přivlastňovacích) odkazujících na osoby preferovat množné číslo, které potenciálně zeslabí asociaci s genderem.
Místo: „~~ten, který se zapíše~~“ nebo „~~jeho účast~~“
použít: „ti, kteří se zapíší“ nebo „jejich účast.“
6. Generické maskulinum používat jen výjimečně ve zdůvodněných případech, tj. zejména tam, kde by při použití výše uvedených variant nebylo možné dosáhnout dostatečné srozumitelnosti a přehlednosti textu, nebo tam, kde je třeba dodržet jazykový soulad s jinými závaznými normami (např. zákony či dokumenty AV ČR, GA ČR apod.). V takových případech je vhodné použít explicitní **vysvětlení generického maskulina** v úvodu dokumentu.
Příklad vysvětlení:
„Roli či funkci“ uvedenou ve formě generického maskulina se rozumí role nebo funkce, kterou vykonávají osoby různého genderu, tedy: „navrhovatelem“ je myšlen návrhovač či návrhovačka projektu.
Tato možnost však neošetřuje důsledky používání androcentrického jazyka pro zkreslené vnímání skutečnosti a je jí proto vhodné použít pouze v nezbytně nutných případech.
7. Nahradit použití generického maskulina přímým oslovením.
Místo: „~~Účastník výzkumu, který nechce dál pokračovat.~~“ nebo „~~Účastníci výzkumu, kteří nechtějí dál pokračovat.~~“
použít: „Pokud nechcete ve výzkumu dál pokračovat, ...“
8. V odborných textech preferovat označení „lidé“, „osoby“, „jednotlivci“ a v jednotném čísle se vyhýbat označení „člověk“, které nese silnější konotaci osob mužského rodu.
9. Vyhnout se asociacím mezi určitou rolí a rodem osob (ředitel, sekretářka, uklízečka), které udržují a šíří stereotypní vnímání genderových rolí. Stereotypy přispívají k udržování nerovností ve společnosti, typicky v neprospěch osob, které se neidentifikují jako muži (tj. sekretářky-ženy mají typicky nižší společenský a ekonomický status než ředitelé-muži). Stejně pravidlo platí nejen při označování osob, ale i souvisejících činnostech nebo sféře zájmu..
Místo: „~~mateřský jazyk~~“ nebo „~~mateřská dovolená~~“
použít: „rodný jazyk“ nebo „rodičovská dovolená.“
10. Vyhnout se **protektivnímu** nebo **znevažujícímu označení** osob. Ustálená spojení jako „dámy a pánové“ jsou akceptovatelná.
Místo: „~~holky~~“, „~~dámy~~“ nebo „~~kluci~~“
použít: „ženy“, „paní“, „pánové“, nebo „muži.“
11. Vyhnout se definování stavu u žen označením „~~slečna~~“ – u všech dospělých žen je třeba používat výraz „paní“ bez ohledu na to, zda je vdaná.

12. Rozlišovat mezi pohlavím a genderem/rodem.

Gender/rod označuje postoje, pocity a chování, které daná kultura spojuje s biologickým pohlavím člověka (APA, 2012). Gender/rod je sociální konstrukt a sociální identita. Termín *pohlaví* se vztahuje k biologickému přiřazení pohlaví při narození. Termín „gender/rod“ používat pro označení lidí jako sociální skupiny. Používáním výrazu „gender/rod“ místo výrazu „pohlaví“ se vyhnete sexuálním konotacím vyjádření.

Např. 7 edice APA publikačního manuálu doporučuje následující popis dospělých osob v části Metoda:

„60% účastníků se identifikovalo jako cisgenderové ženy, 35 % jako cisgenderoví muži, 3 % jako transgenderové ženy, 1 % jako transgenderoví muži a 1 % jako nebinární.“ (Angl. “60% of participants identified as cisgender women, 35% as cisgender men, 3% as transgender women, 1% as transgender men, and 1% as nonbinary.”)

Doporučená literatura

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/bias-free-language/gender>

<https://apastyle.apa.org/style-grammar-guidelines/bias-free-language/general-principles>

<https://www.apaonline.org/page/nonsexist>

[1] Slobin, D. I. (2003). Language and thought online: Cognitive consequences of linguistic relativity. In D. Gentner & S. Goldin-Meadow (Eds.), *Language in mind: Advances in the study of language and thought* (pp. 157–192). Cambridge, MA: MIT Press.

[2] Gabriel, U., & Gygax, P. (2016). Gender and linguistic sexism. In Giles, H. & Maass, A. (eds). *Advances in Intergroup Communication* (pp. 177–192). New York: Peter Lang.

[3] Bodine, A. (1975). Androcentrism in Prescriptive Grammar: Singular ‘They’, Sex-Indefinite ‘He’, and ‘He or She’. *Language in Society*, 4, 129–146.

[4] Viennot, E. (2014). *Non, le masculin ne l'emporte pas sur le féminin!* Editions IXE.

[5] Stout, J. G., & Dasgupta, N. (2011). When he doesn't mean you: Gender-exclusive language as ostracism. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 37, 757–769.

[6] Foertsch, J., & Gernsbacher, M. A. (1997). In Search of Gender Neutrality: Is Singular They a Cognitively Efficient Substitute for Generic He? *Psychological Science*, 8, 106–111. doi: 10.1111/j.1467-9280.1997.tb00691.x

[7] WYROBKOVÁ, A., & GYGAX, P. (2015). Human and Man side by side, Woman trapped in a different reality: Word associations in Czech. *Československá psychologie*, 59, 44-56.

[8] Hegarty, P. J., Mollin, S., & Foels, R. (2016). Binomial word order and social status. *Advances in Intergroup Communication*, 21, 119–135.

[9] Gabriel, U., Gygax, P., & Kuhn, E. (2018). Neutralising linguistic sexism: Promising but cumbersome? *Group Processes & Intergroup Relations*, 21, 844-858. doi: 10.1177/1368430218771742.

[10] Parzuchowski, M., Bocian, K., & Gygax, P. (2016). Sizing up objects: The effect of diminutive forms on positive mood, value, and size judgments. *Frontiers in Psychology*, 7, 1452. <https://doi.org/10.3389/fpsyg.2016.01452>

[11] Kahneman, D., and Tversky, A. (1996). On the reality of cognitive illusions. *Psychological Review*, 103, 582–591. doi: <https://doi.org/10.1037/0033-295X.103.3.582>

[12] Eagly, A. H. (1987). John M. MacEachran memorial lecture series; 1985. Sex differences in social behavior: A social-role interpretation. Hillsdale, NJ, US: Lawrence Erlbaum Associates, Inc.

[13] Hegarty, P., & Bruckmüller, S. (2013). Asymmetric explanations of group differences: Experimental evidence of Foucault's disciplinary power. *Social and Personality Psychology Compass*, 7, 176–186. doi:10.1111/spco.2013.7.issue-3

[14] Bem, S. L. (1993). *The lenses of gender: Transforming the debate on sexual inequality*. Yale University Press.